

Trimdas ceļa zīmes

Pārdomas 18. novembrī

18. novembris ir diena, kad atceramies Latvijas valsts dibināšanu.

Esot svešumā, šai dienā vairāk kā citkārt sajūtam, ka atkal ir pagājis viens trimdas gads. Atcerēsimies 1944.gada 18. novembri, kad pirmo reizi mūsu valsts svētkus vairs nesvinējām savās mājās. Daļai latviešu toreiz jau zem kājām bija cieta un asa svešas zemes smilts, citi vēl klīda pa Kurzemes lielceļiem, teikdami pēdējās ardievas dzimtenei. Bet mūsu Brāļu kapos, kur 18.novembrī parasti mirdzēja tūkstošiem piemiņas liesmiņu, šai gadā valdīja drūma tumsa: tur jau bija nogūlusies smagā sarkanā migla un vārti uz varoņu godināšanas vietu bija slēgti.

Vārti uz dzimteni mums palika slēgti arī pēc kara beigām, jo lai gan mēs paši atgūvām personīgo brīvību, Latvija palika naidnieka varā.

Jau astoņus gaŗus gadus dzīvojam bez mūsu dzimtenes gaismas, bez īsti priecīgas līgo dziesmas un bez smaržīgās latviešu rudzu maizes. Vai šodien mēs vēl esam tie paši, kas 1944.gadā, atstājot Latviju, savās sirdīs teica: “uz drīzu redzēšanos”? Vai arī tagad mūs vada tikpat vienota doma kā toreiz, kad acīs pielīja asaras, klausoties dziesmu – “Mums visiem vienas sāpes un vienas cerības”?

Tie paši laikam vairs neesam, jo starplaikā mūs kā pakavu uz laktas ir dauzījis smagais trimdas dzīves āmurs un rūdījusi viena vilšanās un neveiksme pēc otras. Esam kļuvuši cietāki, cietākas ir nevien mūsu rokas un prāts, bet – varbūt- arī sirdis.

Mūsu trimdas ceļš jau ir bijis garš, bet tam galu vēl neesam varējuši ieraudzīt. To nespējam arī vēl šodien. Svešniecības gaitas dažreiz šķiet kā murgu apsēsts mūža mežs, kurā jo viegli pazaudēt nevien pareizo taku, bet arī sevi pašu. Kā apmaldījies ceļinieks raugās

zvaigznēs un pēc tām atrod pareizo virzienu, tā arī mums reizēm ir jāapstājas mūsu ikdienas trauksmē, jāraugas sevī un nodzīvotajās 35 dienās, lai vētītu graudus no pelavām un ieraudzītu rītdienas ceļu – gaišāku, līdzenāku un pareizāku.

Tādēļ šodien, kad pieminām Latvijas valsts tapšanu, domāsim par nodzīvotajiem trimdas gadiem un lūkosim

šajās atmiņās rast ierosinājumus un ceļa zīmes mūsu turpmākajām gaitām.

Skicējot šīs atmiņas, negribu pretendēt uz vēsturisko objektivitāti vai matemātisku pareizību. Šo pārdomu pamatā esmu licis savus subjektīvos iespaidus un vērtējumus, kas trimdas gados ir sakrājušies un tādēļ jau iepriekš lūdzu klausītājus mani atvainot, ja manā stāstījumā varbūt dominēs tieši šis subjektīvais elements.

Pašķirsim lielajā laika grāmatā dažas lapaspuses un apstāsimies pie datuma 1945.g. 8.maijs.

Šai dienā visa brīvā pasaule gaviļēja – bija beidzies karš. Latvieši nebija gaviļētāju vidū, jo mūsu dzimtenei kara beigās nozīmēja jaunas verdzības sākumu.

Izkļuvuši no Vācijas ārzemju strādnieku nometnēm, trimdas latvieši sāka jaunu dzīves posmu. Visus spārnoja cerības: uzvarējuši ir mūsu draugi – sabiedrotie, kas atzīst Latvijas neatkarību, tādēļ drīz sagaidāms Baltijas valstu problēmas atrisinājums un mēs varēsim braukt mājās.

Tomēr jau pirmās nedēļas atnesa daudz sīku vilšanos. Baltijas valstu bēgļus gribēja kvalificēt par Pad. Savienības pilsoņiem un pakļaut repatriācijai. Daudz gadījumos sabiedroto vietējie komandanti nemaz nezināja, ka tādas Baltijas valstis Eiropā vispār pastāvējušas.

Vēl citi atzina latviešus par naci kollaborantiem un līdzskrējējiem.

Mēs mierinājām sevi, ka tas viss tikai lokāla rakstura pārpratumi,

kas radušies ierēdņu nezināšanas dēļ. Lielo demokrātiju galvaspilsētās³⁶ gan mūsu zemes brīvība jau tikpat kā izlemta lieta. Ar nepacietīgu interesi sekojām pasaules politikas attīstībai un kā lielu sensāciju viens otram rādījām avižu rakstus par sīkiem starpgadījumiem pie okupācijas zonu robežām un teicām – tas nu tā vis nepaliks! Un tomēr – nekas vairāk nenotika.

Bet, kā gan nē! – Austrumvācijas robežas pārvirzījās krietni uz rietumiem un mēs pazaudējām daudz tūkstošu latviešu. Saņēmām pirmās ziņas par izdotajiem latviešu karavīriem un gaisa izpalīgiem Francijā, Itālijā, u.c. Laikrakstos lasījām par ukraiņu karavīru traģisko, bet nesekmīgo pretošanos repatriācijai. Tie bija zīmīgi notikumi. Bet mēs tomēr vēl cerējām, ka drīz brauksim mājās un mums pa priekšu ies pašu latviešu armija, kuŗas organizēšana jau esot izlemta. Miljoni ārzemnieku laimīgi atgriezās savās brīvajās dzimtenēs, bet mēs un mums līdzīgie palikām Vācijas drupās. Dzimtenes vietā mums mājvietu ierādīja nometnēs, kuŗām nereti apkārt stiepās dzeloņdrāšu žogs, bet mūsu karavīri Latvijas armijas tērpu vietā saņēma gūstekņu važas un pazemojumus.

Starplaikā bēgļu problēma starptautiskajā forumā bija ieguvusi labāku un pilnīgāku apgaismojumu, pie kam nenoliegsim, ka savu daļu tur veica arī daudzie latviešu organizāciju memorandi un paskaidrojumi.

Samierinājušies ar faktu, ka uz atgriešanos dzimtenē vēl ir jāgaida, latvieši Vācijā ar lielu dedzību ķērās pie jauno mājvietu iekārtošanas. Kā aizzurēts kalna strauts visās nometnēs viņņoja rosīgs pašdarbības gars, it kā steigdamies paveikt iepriekšējos gados nokavēto. Kā sēnes pēc lietus izauga laikraksti, grāmatu apgādi, koŗi, teātri, skolas un kursi. Sākās “mazās Latvijas” laikmets, kad Vācijas DP nometnēs dzīvojām tā kā mazos Latvijas pagastos, ar to starpību, ka

mūsu "DP pagasta vecākam" mugurā bija zaļā Unras uniforma un mutē kožlājamā gumija, no kuŗas viņš dažkārt nešķīrās pat baznīcā, bet pašu37 latviešu runas vīriem vāja angļu valodas prasme, ko kādreiz mēģināja kompensēt ar lokanāku muguru.

Savu politiskās domāšanas naivumu tik drīz neizārstējām un joprojām ar sajūsmu lasījām daudzajos latviešu laikrakstos, ka lūk' tāds un tāds Unras nodaļas direktors teicis – "Jūs esiet priekšzīmīgi ļaudis, kam nodarīta liela netaisnība. Es domāju, ka jūs visai drīz varēsiet braukt mājās." Dabīgi, ka šādiem labvēļiem netika žēloti ne tautiskie cimdi, ne koka šķīvji, nedz arī jūsmīgi neveiklas pateicības runas.

Mums pašiem sevis un dzimtenes bija pārāk žēl, lai pēc visa piedzīvotā spētu jau redzēt lietas reālāk un objektīvā gaismā. Bez tam – mēs bijām tikai DP- cilvēki bez sejas, bez vārda, kuŗiem personības apliecībā fotogrāfijas vietā bija numurs.

Mūs brauca skatīties gan žurnālisti, gan valstsvīri, gan kaŗavīri no dažādām valstīm; mēs klausījāmies viņu mierinājumos un solījumos un priecājāmies par saņemtajiem cildinājumiem, bet tikai pamazām iemācījāmies pazīt to Rietumeiropas daiļrunības un diplomātijas mākslu, kas šķietami sola visu, bet īstenībā apsola tikai to, kas jau ir iegūts. No šiem apmeklējumiem ieguvumi bija divi: pirmkārt, mēs kārtējo reizi piedzīvojām sīku vilšanos un mūsu labticīgā naivitāte sāka pieņemties dzīves gudrībā, un, otrkārt, ārzemju žurnālisti un citi viesi atklāja pasaulei, ka baltieši ir priekšzīmīgākie DP. Un tiešām, igauņu, latviešu un lietuviešu nometnēs, kultūras un pašdarbības sasniegumi, stāja un disciplīna jo drīz tos bija izvirzījusi redzamā vietā un padarījusi populārus. Ne velti emigrācijas zemju komisijas vēlāk teica – mēs gribam baltiešus!

"Mazās Latvijas" periods bija kā tāds īss atelpas brīdis pirms lielāka cīņiņa. Ar savām skolām, kursiem, koncertiem, teātriem, jā, pat

universitāti mēs bijām izveidojuši mazu, bet siltu latvisku pasauli, kurā it kā atspīdēja sīks Latvijas saules stariņš. Mūsu nometņu dzīve bija raiba mozaika, kurā netrūka ne izcilu sniegumu mākslās un zinātnē, nedz arī dažādu Pietuka Krustiņa un Ķeņča izdarību. Šim mūsu dzīves posmam bija nevien saulainās, bet arī ēnas puses. Ja varējām lepoties ar Mērbekas un Esslingenas teātriem, Lietiņa kori, latviešu mākslas festivāliem, Latviešu stīgu kvartetu un augstvērtīgiem koncertiem, tad tai pašā laikā tik koši kā vēl nekad visās nozarēs uzplauka diletantisms. Tāpat, ja mūsu nometņu kārtība un ārējā stāja visumā bija priekšzīmīga, saspīestā dzīve nometnēs neizpalika bez negatīvas ietekmes sabiedriskā un tīri privātā dzīvē. Liela daļa latviešu padevās acumirkļa dzīvei, kas, diemžēl, noritēja turpat kaimiņa durvju priekšā un deva jaunajai paaudzei impulsu pašai kost šai šķietami saldajā ābolā. Sabiedriskā darbā ieviesās personīgo interešu radītās nesaskaņas un trimdiniekiem raksturīgā neiecietība. Mūsu pašu iekšpolitikā sākās nebeidzami pilnvaru un tiesību skaidrošanas kari, kurū rezultātā latviešu centrālās organizācijas un politiķi zaudēja lielu daļu popularitātes un tautiešu atsaucības.

Bet laika rats griezās tālāk. Piedzīvojām izsalkumu, nebeidzamās nometņu pārvietošanas, skrīningus. Pienāca brīdis, kad ar visu mūsu naivo ticību labā uzvarai jau šodien, bija jāsāk domāt par to, ko darīsim nākošgad, jo 18.nov. svinīgajos aktos runātājus vairs nedzirdējām jūsmīgi vēlot – nākošgad šo dienu svinēsim dzimtenē! Bija laiks, kad visai oficiāli tika propogandēta doma par visu trimdas latviešu pārceļšanos uz kādu piemērotu zemi, lai tur veidotu savu valstiņu miniatūrā un kopīgi sagaidītu lielo atgriešanās dienu. Latvieši, kas pasteidzās jau agrāk sev dabūt darbu un mājvietu aizjūras zemēs, tika uzskatīti gandrīz par kopējās lietas nodevējiem, jo devīze bija – vai nu visi kopā, jeb neviens! Diemžēl, arī šajā gadījumā piedzīvojām kārtējo

vilšanos, jo imigrācijas zemes interesēja tikai muskuļots un veselīgs darba spēks. Humanitārās dabas motīvi radās tikai vēlāk, bet par kādas nacionālās grupas uzņemšanu "in corpore" pat sarunas neizdevās ievadīt. Vēlreiz pierādījās, ka iesmu var drāzt tikai tad, kad mednis jau rokā, jo citādi iznāk dzīvošana pa illūziju pasauli vien.

Ar latviešu emigrāciju uz visām pasaules malām drupa un sadrupa "mazā Latvija" Vācijā, un trimdas latviešiem sākās atkal jauns dzīves posms – cīņa par eksistenci pilnīgi svešā zemē, bez IRO un komiteju palīdzības un aizbildniecības.³⁹

Šodien var teikt, ka lielā "tautas staigāšana" ir beigusies, mūsu saime ir izkaisīta pa visu zemes lodi un laikam būs grūti atrast zemi, kur nebūtu latviešu.

Nokļūstot jaunajās mājvietās un nokratot no sevis nometņu šaurību un beztiesīgā DP kankarus, latvieši beidzot atkal kļuva pilntiesīgi cilvēki. Pašu pelnītā maize atdeva nometņu bezmērķa dzīvē saēsto pašcieņu un atsvabināja no liekēža sajūtas. Katrs nu atkal kļuva pats savas laimes kalējs.

Kāda tagad ir izveidojusies latviešu dzīve, kāda ir viņu dzīves uztvere, kāda nostāja iepretī kopējiem trimdas pasākumiem un uzdevumiem?

Latviešu dzīve šodien – vienalga kādā zemē – vispirmā kārtā ir cīņa par savu un savas ģimenes eksistenci un labklājību. Emigrācijas zemju darba tirgus vienam ir uzdāvinājis lielo laimestu, citu atstājis pabērna lomā, bet - laime jau nekad nav vienmērīgi sadalīta.

Latviešu trimdiniekos tagad var vērot divas ekstrēmistu grupas.

Pirmajā par dzīves mērķi ir kļuvusi visdrīzākā laikā iegūstams biezs dolāru, mārciņu vai citas naudas žūksnis, kam tiek ziedots viss – atpūtas stundas, naktsmiers, jā – pat veselība! Šiem ļaudīm viņu ledusskapī blakus šķiņķim un sviesta pikai nereti ir ieslēgusies arī sirds

un viņi krituši par upuri zelta teļam.

Otrajā ekstrēmistu grupā redzam pilnīgi pretējo ainu. Tur valda vienas dienas filozofija, kur tāpat dolārs ir karalis, bet gan – tikai, lai kalpotu acumirkļa baudām un izpriecām. Sekojot sauklim, ka “dzīve ir riebīga, bet dzīvošana ir skaista”, šie cilvēki grib saujām grābt no šīs “dzīvošanas” priekiem, bet, paši neapzinoties, grimst arvien dziļāk dzīves apnikuma un tās netīrumu jucekļi.⁴⁰

Gribas tomēr cerēt, ka abu pieminēto grupu skaitā nevar ierēķināt visu lielo latviešu vairākumu, kas dzīvo normālu, pozitīvu un nosvērtu dzīvi, apzinoties, ka aba veida galējības ved tikai uz skopā Anša likteni, jeb uz bezdibeni.

Runājot par trimdas latviešu kopējiem uzdevumiem, man vispirms gribas šos uzdevumus šķirot divās grupās:

- 1) iekšējie uzdevumi
- 2) ārējie uzdevumi.

Iekšējos trimdas uzdevumos ietilpst, galvenokārt rūpes par pašiem trimdas latviešiem, kas aptver aprūpes un palīdzības darbu, jaunatnes audzināšanu, skolas, kultūras un mākslas nozares u.t.t. Bez tam daudz lielāku vērību kā līdz šim ir jāveltī latviešu ģimenei trimdā, jo vienīgi viņa spēj rūpēties par to, lai latviešu skaits brīvajā pasaulē nevis mazinātos, bet augtu.

Ārējos uzdevumus var raksturot trim vārdiem, kas gan pārāk bieži lasīti un dzirdēti, bet tomēr visskaidrāk izsaka mūsu dzimtenes latviešu līdzdoto uzdevumu – tā ir cīņa par Latviju. Šai laukā esam darbojušies jau sākot ar pirmajiem trimdas gadiem, šeit mūsu labticīgais politiskais naivums saņēmis vienu triecienu pēc otra, bet tai pašā laikā esam varējuši konstatēt, ka šī mūsu cīņa par Latviju, ko dažs skeptiķis varbūt apzīmēs par cīņu ar vējdzirnavām, pamazām ir vērtusies plašumā un šodien jau kļuvusi par brīvības cīņu pret tiraniju. Mūsu

dzimtenes liktenis tagad nesaraujami saistīts ar visas Eiropas nākotni un brīva Latvija būs tikai brīvā Eiropā, jeb arī nebūs ne vienas, ne otras. Tas mūs tomēr neatsvabina no darba politiskā, propagandas un informācijas laukā, jo neaizmirsīsim, ka Latvija ir maza un mazpazīstama zemīte, ko pārāk viegli un dažreiz arī izdevīgi ir ignorēt.

Šos mūsu trimdas uzdevumus vislabāk un iedarbīgāk varam veikt organizētā veidā. Nenoliegsim, ka ar labu gribu un entuziasmu daudz var darīt un dara arī individuāli, bet aksioma tomēr ir un paliek, ka organizācijai ir lielāks spēks un ietekme kā atsevišķam cilvēkam.⁴¹

Pie šī slēdziena esam nonākuši arī mēs un tagad gandrīz vai katrā valstī, kur apmetušies latvieši, izveidota sava centrālā organizācija.

Pieminēt organizācijas, centrālās organizācijas un vēl varbūt runāt par globālo centru ir visai riskanta lieta, jo vienā daļā latviešu – pamatoti vai nepamatoti – šādas runas izsauc skepsi un līdzjūtīgus smaidus – sak' – redz' kur atkal viens "mākoņu stūmējs"!

Mēģināsim pavisam īsos vārdos apskatīt latviešu nostāju pret centrālajām organizācijām.

Tikai atzīstot savas vājības, ir iespējams ar tām cīnīties. Tādēļ būsīm reālisti un atzīsim, ka ievērojamā daļā latviešu centrālās organizācijas nav populāras. Kā izskaidrot šo popularitātes trūkumu? Iemeslu būs daudz un pats pirmcēlonis meklējams jau Vācijā. Vispirms tie bija nebeidzami strīdi un ķildas, kas reti kad palika lietderības un bezkaislību robežās un aizēnoja visu organizāciju pozitīvo darbu, kas nebija mazais, bet tā kā tam nebija sensācijas piegaršas, viņš palika neievērots. Kā atsevišķi cilvēki, tā arī centrālās organizācijas neizbēga no politiskās naivitātes izsuktām kļūdām. Bet padomāsim – vai vēl daudz lielāku naivitāti nav parādījuši lielākie valstsvīri Jaltā, Teherānā, Potsdamā un vēlāk? Tātad – tas nav vienīgi latviešu monopols.

Vācijā centrālajām organizācijām un to darbiniekiem varēja

pārmest arī lieku frāžainību – runāšanu patriotiskā garā un mētāšanos ar tautiskiem sauļiem vietā un nevietā, ko visu man gribētos apzīmēt vārdiem – tautiskā jūsmošana. Ilustrācijai atcerēsimies kaut vai tās skaļās latviešu kaŗa taures, ko, Korejas kaŗam sākoties, vareni bazūnēja kāda laikraksta ievadnieks un politiķis reizē, un ceru, ka klausītāji būs mani sapratuši.

Tiktāl – Vācijas mantojums, kuŗa ietekme diemžēl pilnīgi nav zudusi arī jaunajos latviešu centros. Tomēr, man gribas teikt, ka jaunajās mājvietās latviešu centrālo organizāciju darbs ir bijis nosvērtāks un raŗīgāks un pamazām atkal iegūst lielāku tautiešu⁴² atsaucību un atbalstu. Ja tomēr vēl manāma vienaldzība un atraušanās no kopējā darba, tad vaina nav meklējama vienīgi organizācijās un to darbiniekos, bet savu tiesu arī pašos latviešos. Ja kādreiz visai populārs bija iebildums – “ak, tie kungi jau citu nekā nedara kā tikai dala amatus un par tiem strīdās”, tad šodien šis arguments vairs neder. Gandrīz visi sabiedriskā darba darītāji šodien tāpat kā pārējie latvieši grūti strādā un pelna dienišķo iztiku sev un savām ģimenēm. Sabiedriskam darbam viņi ziedo to laiku, ko pārējie pavada atpūtā vai izpriecās. To viņiem neviens neatlīdzina, vēl vairāk – dažādi izdevumi, kas rodās, pildot sabiedriskos pienākumus, bieži vien jāsedz no savas kabatas.

Tādēļ nav brīnums, ka darba darītāju – kandidātu skaits dažādiem sabiedriskiem amatiem kļūst arvien mazāks. Bet, ka šis darbs ir jādara, par to šaubīsies tikai retais, jo tāpat kā mēs nevaram vienaldzīgi atmet ar roku, dzirdot par nelaimes vai slimības piemeklētiem tautiešiem, vēl vairāk mēs nevaram un nedrīkstam atstāt nepildītu mūsu dzimtenes latviešu līdzdoto uzdevumu un izmisīgo lūgumu. To mūsu vietā nevar veikt un neveiks neviens cits, tādēļ mums jākopu visi spēki, lai lielajam darbam mūsu pašu un Latvijas labā netrūktu ne darītāju, nedz talcinieku. Neieslēgsim savas sirdis

ledusskapī, bet rūpēsimies par to, lai mūsu trimdas uzdevumu kuģīšiem būtu ne tikai kapteiņi un stūrmaņi, bet arī degvielas!

Astoņi gaŗi gadi ir aizgājuši, kopš šķīrāmies no Latvijas zemes.

Pasaule mūs nav sevišķi žēlojusi, vēl mazāk tā žēlojusi mūsu Latviju un tur palikušos latviešus. Arī mēs paši ne vienmēr esam žēlojuši viens otru un, ar savām personīgajām grūtībām cīnoties, dažbrīd esam aizmirsuši, ka tautietim kaimiņos iet daudz sliktāk un, ka mūsu palīdzīgā roka tur būs vairāk kā nepieciešama. Dažubrīd esam piemirsuši arī to, ka dzimtenes latvieši atdotu visu par iespēju ar mums mainīties.

Kad svinam 18.novembri, šodien tā vairs nav tikai piedalīšanās svinīgajā aktā un pāris patriotisku dziesmu nodziedāšana saviesīgā sadzīvē, kas nomierina mūsu latvieša sirdsapziņu. 18. novembra43 paceltais sarkanbaltsarkanais karogs šodien no mums prasa vairāk. Viņš prasa mūsu sirdis, mūsu prātus un mūsu rokas. "Apstājies, latvieti", 18.novembrī šķiet saucam latviešu krāsas, "apstājies un padomā, vai Tev ir bijusi silta sirds un dzirdīgas ausis Latvijas lūgumu klausoties, vai Tev ir bijusi griba šo lūgumu dzirdēt?" 18.novembrī mums nav greznuvalsts svinību, bet tā vietā jānāk klusam apceres brīdim un solījumam – būšu labāks latvietis, lai tad līdz ar dzejnieku varētu teikt: "Mēs maza cilts, mēs būsīm lieli tik, cik mūsu griba!"

Ād. Sprūdžs

Runa Briselē, Beļģijas latviešu 1952. gada

18.novembra aktā